

Úvod

Jan Záhořík

Afrika je kontinentem zhruba třikrát větším než Evropa, s počtem obyvatel zhruba dvakrát větším než Evropa, kontinentem, který představuje takzvaný region blízkého sousedství, v němž se Evropa na mnoha úrovních angažuje. Každý, kdo africký kontinent někdy navštívil, musel být fascinován jeho rozmanitostí a pestrostí, která kontrastuje s obecným povědomím, jež se dá shrnout do věty: „Afrika je země.“ Afrika skutečně není země, stejně jako to není kontinent bez dějin, jak se před více jak sto lety domnívali evropští kolonialisté. Vlivem událostí, jakými jsou migrace, demografický růst, pandemie koronaviru, lokální konflikty a podobně, se běžný český čtenář či divák ojedinele dovídá o Africe spíše kusé a ve své většině negativní zprávy. Ty pak patrně zastihují fakt, že Afrika již dávno není kontinentem, který v dobách studené války sloužil jako jakási laboratoř znesvářených mocností a jejich zástupných konfliktů, a stejně tak ani není místem, kde žijí pouze lovci a sběrači, jak by se mohlo zdát například z filmu *Bohové musí být šílení*, a podobně ani není domovinou jen chudých lidí, s nataženou rukou prosících bohatý západní svět o pomoc. Afrika je z mnoha různých úhlů pohledu patrně tím nejrozmanitějším kontinentem. Negativní image navíc není na místě. Afrika jako kontinent patří k nejdynamičtěji se rozvíjejícím oblastem světa, a naopak se setkáváme s označením Afriky jako „kontinentem budoucnosti“. Není koneckonců náhodou, že se každoročně koná řada akademických a kulturních akcí u příležitosti takzvaného Dne Afriky, právě s cílem představit Afriku v široké paletě barev. I to je důvod k sepsání této kolektivní monografie.

Geograficky můžeme rozčlenit Afriku několika způsoby. Zaprvé, Afriku můžeme rozdělit na severní a subsaharskou, které sice sdílejí řadu společných znaků i společné dějiny, přece jen ale tvoří dvě různé oblasti. Severní Afrika zahrnuje pět zemí, Maroko, Alžírsko, Tunisko, Libyi a Egypt, a je doménou spíše arabistů a odborníků na Blízký východ. Počítáme ji do takzvaného regionu MENA, dle anglického Middle East and North Africa (Blízký východ a severní Afrika). Této části Afriky se budeme věnovat primárně v kapitole páté. Subsaharská Afrika je nepoměrně větší a zahrnuje dalších padesát států včetně řady ostrovních. Dále můžeme dělit Afriku na západní, východní, rovníkovou, jižní. Z náboženského hlediska můžeme rozdělit Afriku na muslimskou

a křesťanskou, přičemž první dominuje v Africe na sever od rovníku, druhá na jih od rovníku, samozřejmě ne absolutně, protože křesťanství nalezneme i na sever od rovníku, stejně jako se s islámem setkáme na jih od rovníku.

Ekonomicky sice představuje Afrika nepřilíš významného aktéra na globální šachovnici, nicméně celá řada zemí zažívá v průběhu 21. století enormní ekonomický rozkvět. I to je jeden z důvodů pro sepsání a vydání této kolektivní monografie s názvem *Africké století*. Název knihy odkazuje k tomu, že Afrika se vlivem různých faktorů stává daleko významnějším světovým hráčem, s rostoucím počtem obyvatel se stane do konce století nejpočetnějším kontinentem a lze očekávat, že řada odvětví ekonomiky se bude přesouvat ze Západu a Číny do rozvíjejících se trhů Afriky. Afrika se tak stane, a mnohdy se již stává, producentem a významným přispěvatelem do celkového globálního HDP, a nejen jakýmsi pasivním příjemcem pomoci, jak je tento kontinent patrně v mysli řady lidí zapsaný. Tato kniha však nemá být přehnaně optimistickým výhledem do budoucnosti, kterou nikdo z autorů neumí věštit. Stejně tak ale nemá být jen ani klasickým mediálním nástrojem k posilování negativní image Afriky jako kontinentu zoufalství, beznaděje, chudoby a nemoci. V následujících devíti kapitolách se autoři věnují nejrůznějším aspektům afrických dějin, politiky, ekonomiky, náboženství s možným výhledem do budoucna. Zároveň při sledování současných dějů v Africe klademe důraz na dědictví minulosti, která je, ať již ve smyslu koloniální minulosti, či nedávné historie studené války, na mnoha místech kontinentu nadále přítomna.

Před tím, než se dostaneme k obsahu knihy, zastavme se ještě u zmíněné image Afriky. Kniha *Africké století*, jak již bylo řečeno, s sebou nese snahu o reálný popis a analýzu událostí, dějů a trendů, které v současné době Afriku charakterizují, se všemi negativními i pozitivními jevy. Z pohledu historického a mediálního však způsob, jakým byla či stále je Afrika vyobrazována především západními médii, případně populární literaturou a všeobecným míněním, nepřináší mnoho radosti. Lze jistě argumentovat tím, že média obecně preferují negativní zprávy a senzace, které postihují všechny kouty světa, nicméně Afrika v tomto ohledu vyčnívá¹ a její jméno je tak systematicky zmiňováno v souvislosti s „demografickou časovanou bombou“, migrací, hladomory, válkami, politickými a náboženskými nepokoji, terorismem a tak bychom mohli pokračovat. Tím se vytváří dojem, o němž jsme již hovořili, tedy dojem jakési homogenní entity, jakéhosi jednoho státu, kde všichni jednají stejně, žijí ve stejných podmínkách, či zastávají stejné hodnoty. Nelze v této

¹ R. Adekoya, „Why Africans worry about how Africa is portrayed in the western media“, in: *The Guardian* 28. 11. 2013, dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/nov/28/africans-worry-how-africa-portrayed-western-media> (navštíveno 10. 11. 2020).

souvislosti nevzpomenout slavnou knihu *Orientalismus*, jejímž autorem byl neméně věhlasný Edward Said.² Ten se zjednodušeně řečeno domníval, že Západ vytvořil umělý obraz Orientu (tedy většinově muslimského širšího Blízkého východu) jako opaku dynamického, liberalizujícího se a technologicky pokročilého Západu (Okcidentu), zatímco Orient byl prezentován v literatuře, hudbě, poezii, výtvarném umění i politice jako statický, tak či onak ahistorický celek, v němž lidé jsou charakterizováni určitými všeobecnými vlastnostmi, aniž by byl brán ohled na enormní historicko-kulturní rozdíly kupříkladu mezi Indií a Egyptem nebo mezi Marokem a Indonésií. Jak nastínil Mudimbe ve své knize *The Idea of Africa*, podobná stereotypizace Afriky, vyobrazování jejích „obecných charakteristik“ jako všeobecně platných, přispívala k vytvoření nové reality, v níž byl koncept Afriky založen na celkových rozdílech mezi Afrikou a Evropou jako dvou zcela odlišných civilizacích.³

K určitému prohlubování stereotypů dochází i z toho důvodu, že většina afrických zemí je obvykle prezentována jako „nejchudší“ na světě, přičemž ale mnohé z afrických zemí prodělaly značný skok v rozvoji kvality života. Index lidského rozvoje nám říká, že v roce 2020 patří Mauritius a Seychely do kategorie států s velmi vysokým indexem lidského rozvoje (celkově 66. a 67. místo na světě), a v první stovce nalezneme ještě Alžírsko (91.), Tunisko (95.) a Botswanu (100.). Pravdou nicméně zůstává, že mezi 180. a 189. místem se nachází pouze africké země, Eritrea, Mozambik, Burkina Faso, Sierra Leone, Mali, Burundi, Jižní Súdán, Čad, Středoafrická republika a Niger.⁴ Index demokracie, který sleduje míru demokracie v jednotlivých zemích, pak přisuzuje mnoha africkým zemím ještě lepší umístění: Mauritius se nachází na 18. místě, Botswana na 29. a Kapverdy na 30. místě, přičemž třeba Česká republika je na 32. místě. Dalšími demokratizujícími se státy jsou Jihoafrická republika (40.), Ghana (55.) a Lesotho (60.).⁵

Právě v oblasti demokratizace začala Afrika vykazovat řadu změn. Samozřejmě, na straně jedné lze namítnout, že stále se na kontinentu nachází až příliš velký počet diktátorů či autokratů, vládnoucích pevnou rukou mnohdy již desítky let. Stačí vzpomenout Paula Biyu (Kamerun), Paula Kagameho (Rwanda), Denise Sassou-Nguesso (Republika Kongo), Yoweri Museveniho (Uganda) či Teodora Obianga Nguemu Masoga (Rovníková Guinea). Existují také státy, které jsou politicky velmi křehké a svého času figurovaly jako příklady takzvaných rozpadlých států, například Somálsko, Středoafrická republika nebo Jižní Súdán. Zároveň však existuje celá řada zemí, které odvedly v politickém rozvoji značný kus práce, která se pak odráží i v ekonomickém

² E. Said, *Orientalism*, New York 1979.

³ V. Y. Mudimbe, *The Idea of Africa*, Bloomington 1994.

⁴ <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking> (navštíveno 21. 12. 2020).

⁵ <https://www.eiu.com/topic/democracy-index> (navštíveno 21. 12. 2020).

rozkvětu a kvalitě života – za všechny můžeme jmenovat Benin, Ghanu, Senegal, Mauritius, Seychelly, Tanzanii, Botswanu, Zambii nebo třeba Namibii. To se odráží i v bezpečnosti, která je stěžejní pro obchod obecně a pro turismus zvláště. Mnohé africké země jsou závislé na příjmu z turistického ruchu, a tak není divu, že je pandemie covid-19 postihla s podobnou intenzitou, jako kupříkladu evropské alpské země. Na Seychellách pracuje přímo či nepřímo celkem 66 % lidí v turistickém ruchu, na Kapverdách je to bezmála 40 %, Svätý Tomáš a Princův ostrov uvádí 23,6 % a Mauritius 22,6 %. V řeči čísel to znamená, že v roce 2017 pracovalo (přímo i nepřímo) v turistickém ruchu v Nigérii 3,3 milionu lidí, v Egyptě bezmála 2,5 milionu lidí, v Etiopii a Jižní Africe přes 1,5 milionu lidí, v Keni a Tanzanii přes milion lidí.⁶ To jsou obrovská čísla, která také v roce 2020 znamenala hrozbu poklesu životní úrovně právě v těch zemích, kde turismus tvoří páteř ekonomiky, nebo se alespoň významně podílí na HDP. I přes pandemii covid-19 však roste počet zemí, které patří mezi oblíbené turistické destinace, a to se následně projevuje i na růstu letecké dopravy v rámci Afriky, ale i mezi Afrikou a ostatními kontinenty. Především aerolinky Ethiopian Airlines v tomto smyslu tvoří jakousi výkladní skříň a jsou skutečným tahounem leteckého byznysu v Africe. Letiště Bole v Addis Abebě se díky čínským investicím rozrostlo, aby bylo schopno absorbovat neustále rostoucí počet letů a návštěvníků, jakož i tranzitů, protože Bole International Airport se stal v posledních dvou dekadách důležitým leteckým uzlem v Africe. Ethiopian Airlines spojují Etiopii, respektive Afriku s oběma Amerikami, s celou řadou destinací v Evropě, s mnoha asijskými městy. Etiopská vláda navíc rozhodla o výstavbě nového letiště s kapacitou 100 milionů pasažérů ročně o celkové investici 5 miliard USD, které by mělo být vybudováno v této dekádě na jihu Addis Abeby. Nejedná se však zdaleka jen o Etiopii, jakkoliv etiopské aerolinky nemají v rámci Afriky takřka konkurenci, podobné ambice mají též Kenya Airways, RwandAir, Royal Air Maroc či South African Airways.

Ač to možná může znít překvapivě, v mnoha zemích Afriky probíhá revoluční pnutí, za nímž stojí jak mladá populace, toužící po životě ve svobodnější společnosti a po sociální mobilitě, tak kupříkladu i genderová nerovnost a touha žen domoci se svých práv, respektive zrovnoprávnění svého postavení s muži. Aktuálním příkladem může být Súdán, kde v roce 2018 došlo ke svržení prezidenta Omara al-Bašíra, vládnoucího od roku 1989 pevnou rukou opřenu o rigidní islámskou vládu. V Súdánu však mladí lidé, tedy ti mezi 15 a 30 lety, kteří vlastně nezažili Súdán bez Omara al-Bašíra, začali vyjadřovat svoji nespokojenost s představiteli starší generace, ovládajícími politický život v zemi, jakož i nedůvěru v tradiční politické strany. Cestou tak byla forma mírového protestu proti prezidentovi, do jehož čela se postavily

⁶ African Development Bank Group, *Africa Tourism Monitor*, Abidjan 2018, s. 11, dostupné z <https://www.afdb.org/en/documents/africa-tourism-monitor-2018>.

mnohé ženy. Jednou z nich byla dnes již ikonická Alaa Salah, která se roku 2019 ocitla na užším seznamu kandidátů na Nobelovu cenu míru. Podobně jako jiné ženy revoluce si i ona musela vytrpět sexuální obtěžování, nátlak a pohrdání ozbrojených složek, označujících ji a její kolegyně za prostitutky. Nebylo náhodou, že právě ženy se staly hlavní součástí revoluce, protože Bašírův režim je významným způsobem znevýhodňoval za použití striktních zákonů o veřejné morálce. Mnohé ženy tak považovaly demonstraci proti režimu za vyjádření touhy po důstojnosti a rovnoprávnosti s muži a našly zastání v mladé generaci mužů.

To nás vede k dalšímu tématu, kterým se Afrika dostává do popředí světových zpráv, a tím je postupná emancipace žen. V roce 2019 patřily mezi lídry v zastoupení žen na ministerských postech Rwanda (51,9 %), Jižní Afrika (48,6 %), Etiopie (47,6 %), Seychelly (45,5 %), Uganda (36,7 %) a Mali (34,4 %). Naopak na druhé straně spektra stojí země s méně než deseti procenty žen na ministerských postech, Maroko (5,6 %), Nigérie (8 %), Mauritius (8,7 %), a Súdán (9,5 %). Světovým lídrem v počtu žen v politice je Rwanda, ale i ta zaznamenala lehký pokles počtu žen v parlamentu z 64 % v roce 2017 na 61 % v roce následujícím.⁷ Mezi ženami v politice bezesporu vévodí držitelka Nobelovy ceny míru z roku 2011, Ellen Johnson Sirleaf, která se stala roku 2005 první demokraticky zvolenou ženou-prezidentkou v Africe, a to v zemi, která byla doslova zdevastována občanskou válkou. Během několika let pozvedla ekonomiku země rapidně kupředu a nese značný podíl na zvýšení zahraniční pomoci, která putovala do Libérie z celého světa a díky níž došlo k výstavbě či opravě škol, nemocnic a další páteřní infrastruktury.⁸ Další významnou ženou, která dosáhla globálního věhlasu, je zambijská ekonomka Dambisa Moyo, která se narodila do vzdělané rodiny v Zambii, kde i vystudovala, ale roku 1990 odešla na studia do USA. Po kariéře ve Světové bance a v Goldman Sachs si získala roku 2009 věhlas svoji knihou *Dead Aid* o z jejího pohledu nefunkčnosti rozvojové pomoci a alternativách k ní.⁹ Dambisa Moyo si získala řadu stoupenců za svoji kritiku „rozvojového průmyslu“, ale zároveň i řadu odpůrců, mezi něž patří mimo jiné i Bill Gates.¹⁰ Mezi africkými osobnostmi, které si zasluhují pozornost, nalezneme řadu pozoruhodných jedinců, kteří

⁷ Z. Musau, „African Women in Politics: Miles to go before parity is achieved“, in: *Africa Renewal*, 8. 4. 2019, dostupné z: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/april-2019-july-2019/african-women-politics-miles-go-parity-achieved> (navštíveno 21. 12. 2020).

⁸ <https://www.un.org/en/conf/migration/assets/pdf/Ellen-Sirleaf-Bio.pdf> (navštíveno 21. 12. 2020).

⁹ A. Kamau, „Biography of Dambisa Moyo by Alex Kamau“, in: *South African History Online*, 2019, dostupné z: <https://www.sahistory.org.za/archive/biography-dambisa-moyo-alex-kamau> (navštíveno 22. 12. 2020).

¹⁰ M. Nsehe, „Bill Gates Criticizes Zambian Economist And She Responds With Fire“, in: *Forbes*, 30. 5. 2013, dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/mfonobongnsehe/2013/05/30/bill-gates-criticizes-zambian-economist-and-she-responds-with-fire/?sh=760c4dc02c8d> (navštíveno 22. 12. 2020).